

1 Топологічні простори

§1.1 Нагадування: метрична топологія

В курсі математичного аналізу [1, с. 26] уже розглядалися поняття околу точки, відкритої та замкненої множин, точки дотику, граничної точки, границі послідовності в просторі $\mathbb{R}$ тощо. Всі ці поняття визначалися за допомогою метрики простору $\mathbb{R}$ і відбивали певні властивості, притаманні множинам, за допомогою яких ми могли описувати основну концепцію цієї теорії — близькість між точками. Адже саме поняття близькості між точками (в розумінні малої відстані) є базовим для таких головних понять математичного аналізу як збіжність послідовностей і неперервність функцій.

Відносним недоліком цього підходу є очевидна залежність від метрики, уведеної в просторі. Тому постало питання, чи не можна побудувати більш абстрактну конструкцію, за допомогою якої можна було б описати ідеї, згадані вище. Серед дослідників цієї проблеми слід відзначити французьких математиків М. Фреше (1906), М. Рісса (1907–1908), німецького математика Ф. Хаусдорфа (1914), польського математика К. Куратовського (1922) і радянського математика П. Александрова (1924). В результаті досліджень цих та багатьох інших математиків виникла нова математична дисципліна — загальна топологія, предметом якої є вивчення ідеї про неперервність на максимально абстрактному рівні.

В цій та наступній лекціях ми введемо в розгляд ряд важливих топологічних понять. Це дозволить нам вийти на вищий рівень абстракції та опанувати ідеї, що пронизують майже всі розділи математики. Не буде великим перебільшенням сказати, що в певному розумінні топологія разом з алгеброю є скелетом сучасної математики, а **функціональний аналіз** — це розділ математики, головною задачею якого є дослідження нескінченновимірних просторів та їх відображень.

§1.2 Основні означення

Означення 1.1. Нехай X — множина елементів, яку ми будемо називати носієм. **Топологією** в X називається довільна система τ його підмножин, яка задовольняє таким умовам (**аксіомам Александрова**):

A1. $\emptyset, X \in \tau$.

A2. $G_\alpha \in \tau, \alpha \in A \implies \bigcup_{\alpha \in A} G_\alpha \in \tau$, де A — довільна множина.

A3. $G_\alpha \in \tau, \alpha = 1, 2, \dots, n \implies \bigcap_{\alpha=1}^n G_\alpha \in \tau$.

Інакше кажучи, топологічною структурою називається система множин, замкнена відносно довільного об'єднання і скінченного перетину.

Означення 1.2. Пара $T = (X, \tau)$ називається **топологічним простором**.

Приклад 1.1 (топологічного простору)

Нехай X — довільна множина, $\tau = 2^X$ — множина всіх підмножин X . Пара $(X, 2^X)$ називається простором з **дискретною (максимальною) топологією**.

Приклад 1.2 (топологічного простору)

Нехай X — довільна множина, $\tau = \{\emptyset, X\}$. Пара (X, τ) називається простором з **тривіальною (мінімальною, або антидискретною) топологією**.

Зрозуміло, що на одній і тій же множині X можна ввести різні топології, утворюючи різні топологічні простори. Припустимо, що на носії X введено дві топології — τ_1 і τ_2 . Вони визначають два топологічні простори: $T_1 = (X, \tau_1)$, і $T_2 = (X, \tau_2)$.

Говорять, що топологія τ_1 є **сильнішою**, або **тонкішою**, ніж топологія τ_2 , якщо $\tau_2 \subset \tau_1$. Відповідно, топологія τ_2 є **слабкішою**, або **грубішою**, ніж топологія τ_1 . Легко бачити, що найслабкішою є тривіальна топологія, а найсильнішою — дискретна.

Зауваження 1.1 — Множина всіх топологій не є цілком упорядкованою, тобто не всі топології можна порівнювати одну з одною. Наприклад, наступні топології (зв'язні двокрапки) порівнювати не можна: $X = \{a, b\}$, $\tau_1 = \{\emptyset, X, \{a\}\}$, $\tau_2 = \{\emptyset, X, \{b\}\}$.

Означення 1.3. Множини, що належать топології τ , називаються **відкритими**. Множини, які є доповненням до відкритих множин, називаються **замкненими**.

Наприклад, множина всіх цілих чисел $\mathbb{Z}$ замкнена в $\mathbb{R}$.

Зауваження 1.2 — Топологія містить всі відкриті множини. Водночас, треба зауважити, що поняття відкритих і замкнених множин не є взаємовиключними. Одна і та ж множина може бути одночасно і відкритою і замкненою (наприклад, $\emptyset$ або X), або ані відкритою, ані замкненою (множини раціональних та ірраціональних чисел в $\mathbb{R}$). Отже, топологія може містити й замкнені множини, якщо вони одночасно є відкритими.

Як бачимо, поняття відкритої множини в топологічному просторі постулюється — для того щоб довести, що деяка множина M в топологічному просторі T є відкритою, треба довести, що вона належить його топології.

Означення 1.4. Нехай (X, τ) — топологічний простір, $M \subset X$. Топологія (M, τ_M) , де $\tau_M = \{U_M^{(\alpha)} = U_\alpha \cap M, U_\alpha \in \tau\}$, називається **індукованою**.

Означення 1.5. Топологічний простір (X, τ) називається **зв'язним**, якщо лише множини X і $\emptyset$ є замкненими й відкритими одночасно.

Означення 1.6. Множина M топологічного простору (X, τ) називається **зв'язною**, якщо топологічний простір (M, τ_M) є зв'язним.

Приклад 1.3 (зв'язних просторів)

Тривіальний (антидискретний) простір і зв'язна двокрапка є зв'язними просторами.

Зловживання позначеннями 1.1. Надалі ми будемо часто скорочувати (X, τ) просто як X або T .

Означення 1.7. Довільна відкрита множина $G \in T$, що містить точку $x \in T$, називається її **околом**.

Означення 1.8. Точка $x \in T$ називається **точкою дотику** множини $M \subset T$, якщо кожний окіл $O(x)$ точки x містить хоча б одну точку із M : $\forall O(x) \in \tau : O(x) \cap M \neq \emptyset$.

Означення 1.9. Точка $x \in T$ називається **граничною точкою** множини $M \subset T$, якщо кожний окіл точки x містить хоча б одну точку із M , що не збігається з x : $\forall O(x) \in \tau : O(x) \cap M \setminus \{x\} \neq \emptyset$.

§1.3 Замикання

Означення 1.10. Сукупність точок дотику множини $M \subset T$ називається **замиканням** множини M і позначається $\overline{M}$.

Означення 1.11. Сукупність граничних точок множини $M \subset T$ називається **похідною** множини M і позначається M' .

Теорема 1.1 (про властивості замикання)

Замикання задовольняє наступним умовам:

1. $M \subset \overline{M}$;
2. $\overline{\overline{M}} = \overline{M}$ (ідемпотентність);
3. $M \subset N \implies \overline{M} \subset \overline{N}$ (монотонність);
4. $\overline{M \cup N} = \overline{M} \cup \overline{N}$ (адитивність).
5. $\overline{\emptyset} = \emptyset$.

Доведення.

1. $M \subset \overline{M}$.

Нехай $x \in M$. Тоді x — точка дотику множини M . Отже, $x \in \overline{M}$.

2. $\overline{\overline{M}} = \overline{M}$.

Внаслідок твердження 1) $\overline{M} \subset \overline{\overline{M}}$. Отже, достатньо довести, що $\overline{\overline{M}} \subset \overline{M}$. Нехай $x_0 \in \overline{\overline{M}}$ і U_0 — довільний окіл точки x_0 . Оскільки $U_0 \cap \overline{M} \neq \emptyset$ (за означенням точки дотику), то існує точка $y_0 \in U_0 \cap \overline{M}$. Отже, множину U_0 можна вважати околом точки y_0 . Оскільки $y_0 \in \overline{M}$, то $U_0 \cap M \neq \emptyset$. Значить, точка x_0 є точкою дотику множини M , тобто $x_0 \in \overline{M}$.

3. $M \subset N \implies \overline{M} \subset \overline{N}$.

Нехай $x_0 \in \overline{M}$ і U_0 — довільний окіл точки x_0 . Оскільки $U_0 \cap M \neq \emptyset$ (за означенням точки дотику) і $M \subset N$ (за умовою), то $U_0 \cap N \neq \emptyset$. Отже, x_0 — точка дотику множини N , тобто $x_0 \in \overline{N}$. Таким чином, $\overline{M} \subset \overline{N}$.

4. $\overline{M \cup N} = \overline{M} \cup \overline{N}$.

З очевидних включень $M \subset M \cup N$ і $N \subset M \cup N$ внаслідок монотонності операції замикання випливає, що $\overline{M} \subset \overline{M \cup N}$ і $\overline{N} \subset \overline{M \cup N}$. Отже, $\overline{M} \cup \overline{N} \subset \overline{M \cup N}$. З іншого боку, припустимо, що $x \notin \overline{M \cup N}$, тоді $x \notin \overline{M}$ і $x \notin \overline{N}$. Отже, існує такий окіл точки x , у якому немає точок з множини $M \cup N$, тобто $x \notin \overline{M \cup N}$. Таким чином, за законом заперечення, $x \in \overline{M \cup N} \implies x \in \overline{M} \cup \overline{N}$, тобто $\overline{M \cup N} \subset \overline{M} \cup \overline{N}$.

5. $\overline{\emptyset} = \emptyset$.

Припустимо, що замикання порожньої множини не є порожньою множиною: $x \in \overline{\emptyset} \implies \forall O(x) : O(x) \cap \emptyset \neq \emptyset$. Але $\forall N \subset X : N \cap \emptyset = \emptyset$. Отже, $\overline{\emptyset} = \emptyset$. $\square$

Теорема 1.2 (критерій замкненості)

Множина M топологічного простору X є замкнутою тоді й лише тоді, коли $M = \overline{M}$, тобто коли вона містить всі свої точки дотику.

Доведення. Необхідність. Припустимо, що M — замкнена множина, тобто $G = X \setminus M$ — відкрита множина. Оскільки, $M \subset \overline{M}$, достатньо довести, що $\overline{M} \subset M$. Дійсно, оскільки G — відкрита множина, вона є околом кожної своєї точки. До того ж $G \cap M = \emptyset$. Звідси випливає, то жодна точка $x \in G$ не може бути точкою дотику для множини M , отже всі точки дотику належать множині M , тобто $\overline{M} \subset M$.

$$G = X \setminus M \in \tau \implies G \cap M = \emptyset \implies \overline{M} \subset M.$$

Достатність. Припустимо, що $\overline{M} = M$. Доведемо, що $G = X \setminus M$ — відкрита множина (звідси випливатиме замкненість множини M). Нехай $x_0 \in G$. З цього випливає, що $x_0 \notin M$, а значить $x_0 \notin \overline{M}$. Тоді за означенням точки дотику існує окіл U_{x_0} такий, що $U_{x_0} \cap M = \emptyset$. Значить, $U_{x_0} \subset X \setminus M = G$, тобто $G = \bigcup_{x \in G} U_x \in \tau$. $\square$

Наслідок 1.1

Замикання $\overline{M}$ довільної множини M із простору X є замкнутою множиною в X .

Теорема 1.3

Замикання довільної множини M простору (X, τ) збігається із перетином всіх замкнених множин, що містять множину M .

$$\forall M \subset X : \quad \overline{M} = \bigcap_{\alpha} F_{\alpha}, \quad F_{\alpha} = \overline{F_{\alpha}}, M \subset F_{\alpha}.$$

Доведення. Нехай M — довільна множина із (X, τ) і $N = \bigcap_{\alpha} F_{\alpha}$, де $F_{\alpha} = \overline{F_{\alpha}}$, $M \subset F_{\alpha}$.

Покажемо включення $\bigcap_{\alpha} F_{\alpha} \subset \overline{M}$.

$$N = \bigcap_{\alpha} F_{\alpha} \implies N \subset F_{\alpha} \forall \alpha \implies N \subset \overline{F_{\alpha}} \forall \alpha.$$

Оскільки $\{F_{\alpha}\}$ — множина усіх замкнених множин, серед них є множина $\overline{M}$: $\exists \alpha_0 : F_{\alpha_0} = \overline{M}$. Отже,

$$N \subset \overline{F_{\alpha}} \forall \alpha \implies N \subset F_{\alpha_0} = \overline{M} \implies \bigcap_{\alpha} F_{\alpha} \subset \overline{M}.$$

Тепер покажемо включення $\overline{M} \subset \bigcap_{\alpha} F_{\alpha}$. Розглянемо довільну замкнену множину F , що містить M : $F = \overline{F}$, $M \subset F$. Внаслідок монотонності замикання маємо:

$$\overline{F} = F, M \subset F \implies \overline{M} \subset \overline{F} = F \implies \overline{M} \subset F_{\alpha}, F_{\alpha} = \overline{F_{\alpha}} \forall \alpha \implies \overline{M} \subset \bigcap_{\alpha} F_{\alpha}.$$

Порівнюючи обидва включення, маємо

$$\overline{M} = \bigcap_{\alpha} F_{\alpha}.$$

$\square$

Наслідок 1.2

Замикання довільної множини M простору X є найменшою замкнутою множиною, що містить множину M .

§1.4 Щільність

Означення 1.12. Нехай A і B — дві множини в топологічному просторі T . Множина A називається **щільною в B** , якщо $\bar{A} \supset B$.

Приклад 1.4 (щільних множин)

В топології числової прямої множина всіх раціональних чисел $\mathbb{Q}$ є щільною в множині всіх ірраціональних чисел $\mathbb{R} \setminus \mathbb{Q}$, і навпаки.

Зауваження 1.3 — Множина A не обов'язково міститься в B : множина раціональних чисел є щільною в множині ірраціональних чисел і навпаки.

Означення 1.13. Якщо $\bar{A} = X$, множина A називається **скрізь щільною**.

Означення 1.14. Множина A називається **ніде не щільною**, якщо вона не є щільною в жодній непорожній відкритій підмножині множини X .

Приклад 1.5 (ніде не щільних множин)

Найпростішими прикладами ніде не щільних множин є цілі числа просторі $\mathbb{R}$ і пряма в просторі $\mathbb{R}^2$.

Множина A є щільною в кожній непорожній відкритій множині, якщо $\forall U \in \tau, U \neq \emptyset: \bar{A} \supset U$, тобто кожна точка множини U є точкою дотику множини A . Отже, $\forall x \in U \forall O(x) \in \tau O(x) \cap A \neq \emptyset$. Заперечення цього твердження збігається з означенням ніде не щільної множини. Формальний запис означення має такий вигляд:

$$\exists U_0 \in \tau, U_0 \neq \emptyset: \bar{A} \not\supset U_0 \implies \exists x_0 \in U_0 \exists O(x_0) \in \tau: O(x_0) \cap A = \emptyset$$

Означення 1.15. Простір T , що містить скрізь щільну зліченну множину, називається **сепарабельним**.

Приклад 1.6 (сепарабельного простору)

Зліченна множина всіх раціональних чисел $\mathbb{Q}$ є скрізь щільною у просторі $\mathbb{R}$, отже простір $\mathbb{R}$ є сепарабельним.

З того, що $\overline{\mathbb{Q}} = \mathbb{R}$ і $\overline{\mathbb{R} \setminus \mathbb{Q}} = \mathbb{R}$, зокрема, випливає, що $\mathbb{Q}$ і $\mathbb{R} \setminus \mathbb{Q}$ є ані відкритими, ані замкненими множинами.

Приклад 1.7 (сепарабельного простору)

Зліченна множина всіх поліномів з раціональними коефіцієнтами за теоремою Вейерштраса є скрізь щільною в просторі неперервних функцій $C[a, b]$. Отже, простір $C[a, b]$ є сепарабельним.

§1.5 Література

- [1] **Ляшко И. И.** Основы классического и современного математического анализа / И. И. Ляшко, В. Ф. Емельянов, А. К. Боярчук. — К.: Вища школа, 1988 (стр. 26–27).
- [2] **Александрян Р.А.** Общая топология / Р. А. Александрян, Э. А. Мирзаханян — М.: Высшая школа, 1979 (стр. 10–20).
- [3] **Энгелькинг Р.** Общая топология / Р. Энгелькинг. — М.: Мир, 1986 (стр. 32–50).